

TEOLOGIJA OSLOBOĐENJA I OPREDJELJENJE ZA SIROMAŠNE

Josip GRBAC

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Teologija u Rijeci – Područni studij
Omladinska 1, 51 000 Rijeka
jgrbac1@gmail.com

Sažetak

Teologija oslobođenja učinila je svojevrsni zaokret u nastojanjima da Crkva usvoji opredjeljenje za siromašne kao strateško, a ne samo taktičko pitanje. Crkveno učiteljstvo taj njezin cilj nikada nije doveo u pitanje, a kritike su se odnosile na sredstva i metodologiju. Ako je teologija oslobođenja potaknula analizu biblijskih tekstova na temu siromaštva, istodobno je promovirala svojevrsno »političko« čitanje Biblije. Ako je učinila antropološki pomak, stavljajući konkretnog čovjeka u prvi plan teološkog razmišljanja, svojom metodologijom koja kreće od analize stanja stvari, očito usvaja neke segmente marksističke analize u kojoj je klasna borba osnovni zakon povijesti. Ako je siromahe pretvorila u subjekte teološkog razmišljanja, zanemarila je činjenicu da opredjeljenje za siromašne ne može biti apsolutni prioritet Crkve, jer bi na taj način došao u pitanje istinski smisao evanđeoskog oslobođenja koje se događa u perspektivi vječnosti i nije samo ovozemaljsko oslobođenje.

Opredjeljenje za siromašne, zaslugom koncila i teologije oslobođenja, postaje eminentno teološko pitanje i prije negoli pitanje etike to je pitanje autentičnosti vjere. Ono ne smije ostati unutarcrkveni prioritet, nego mora zahvatiti i društvene strukture. Ono nije ponajprije karitativni pojam, nego čimbenik ostvarenja socijalne pravednosti. Siromasi postaju edukatori društva jer potiču na uvažavanje nekih kreposti koje su pale u zaborav. Zato je potrebno razjasniti kako opredjeljenje za siromašne može postati kriterij političkog razlučivanja i gospodarskog planiranja, a pogotovo djelovanja Crkve i njezine teološke misli.

Ključne riječi: teologija, oslobođenje, spasenje, opredjeljenje za siromašne, Crkva, politika, društvo.

Uvod

Bez obzira na to što je teologija oslobođenja nastala i razvila se 60-tih i 70-tih godina u Južnoj Americi i u okruženju koje obiluje određenim političkim, gospodarskim, kulturnim i crkvenim specifičnostima, nedvojbeno je da se njezina problematika nije zaustavila na južnoameričkom zemljopisnom i misaonom podneblju, nego je postala izazov upućen Crkvi u cjelini i društvu kao takvom. Kada govorimo o teologiji oslobođenja i opredjeljenju za siromašne, postaje jasno da se naš govor ne ograničava na analizu postignutoga u južnoameričkoj teologiji oslobođenja, na uvažavanje pozitivnoga i kritiku negativnoga, nego nam se postavlja legitimno pitanje u čemu nam teologija oslobođenja može biti izazov ili putokaz za to kako opredjeljenje za siromašne ostvariti u našoj Crkvi i u našem društvu. Već su mnogi, naime, ustvrdili da ne možemo govoriti o jednoj teologiji oslobođenja, nego o mnogim teologijama oslobođenja, ovisno o tome u kakvim se povijesnim i društvenim okolnostima nalazimo.¹

Stoga je sasvim legitimno sagledati korijene teologije oslobođenja u njezinu izvornom značenju i kontekstu, a to je tzv. Treći svijet, ali je isto tako legitimno govoriti o jednoj tzv. teologiji oslobođenja »Prvog svijeta«, a to je naš europski i hrvatski kontekst.²

Mi, dakle, sagledavamo opredjeljenje za siromašne iz perspektive teologije oslobođenja pod specifičnim vidom: posežemo za bogatstvom misli i prakse koje je uzrokovala teologija oslobođenja, ali s namjerom da neke teološke postavke, praktične zaključke i pastoralne smjernice iskoristimo kako bi opcija za siromašne zaživjela u hrvatskoj Crkvi i, eventualno, u hrvatskom društvu. To je i teološki opravdano, jer kada je u pitanju patnja nekih članova Crkve, bez obzira gdje se nalazili, onda na površinu izbija teološka istina o univerzalnosti Crkve koja, kada pate neki njezini udovi, istodobno pati i ona kao cjelokupni organizam.

¹ Revija *Concilium. Internationale Zeitschrift für Theologie*, 24 (1988.) 5, u potpunosti je posvećena temi: *Teologie del terzo mondo: convergenze e differenze* (Teologije Trećeg svijeta: podudarnosti i razlike).

² Usp. Norbert GREINACHER, *Theologie der Befreiung in der »Ersten Welt«?*, u: *Concilium. Internationale Zeitschrift für Theologie*, 22 (1986.) 5, 375–381. Norbert Greinacher takvu teologiju naziva »proročka politička teologija«, koja bi ostvarila nekoliko bitnih zadataka i razvila se oko nekoliko tema: priznavanje krivnje Zapada za siromaštvo u svijetu, borba protiv neokolonijalizma i konzumerizma, problem »otuđenja« kroz bogatstvo, problem jednog novog stila življenja, kritika kapitalizma, opcija za siromašne, kritika načina i oblika pomoći koju Zapad daje siromašnim zemljama, teorija ovisnosti, problem solidarnosti, kritika gospodarskih sustava.

1. Teologija oslobođenja

1.1. Pretpovijest teologije oslobođenja

Metodologija i sadržaji koji se vezuju uz teologiju oslobođenja, iako na misaonom i praktičnom području predstavljaju određenu novost, nisu »pali s neba«, nego su plod nastojanja kako teologije tako i Crkve prije i tijekom Drugoga vatikanskog koncila.

Analizirajući opći način življenja i misli u periodu od 1934. do 1964. godine te razne pokrete i kontroverze nastale u to doba, moglo bi se reći da je to razdoblje označilo rađanje i razvoj tzv. teologije akcije. Glavni pokretači tih teoloških razmišljanja bili su »evanđeosko buđenje«, obnova kršćanskog života, otkriće novih zahtjeva i novih oblika tog života, uz trajnu brigu da se kršćanski nauk približi današnjem svijetu. Odatle proizlazi i neki apostolski zanos, težnja »da se bude shvaćen«, želja za dostojnijim svjedočenjem vlastitoga kršćanskog života. Pod tim vidom razvile su se s vremenom karizmatička teologija, teologija povijesti, pastoralna teologija i tzv. *théologie nouvelle*. Jedna od bitnih novosti je uočavanje potrebe realne dijagnoze današnjeg vremena, i to ne samo njegovih ideoloških čimbenika (što uglavnom čini Jacques Maritain), nego i »materijalnih«, tj. ekonomskih, socioloških, društvenih čimbenika. Osim toga, teologije samo su jedno poglavlje obnovljene antropologije u kojoj se čovjeka promatra u njegovoj konkretnoj cjelovitosti, u svim njegovim dimenzijama, za što se traži obnova same metodologije teološkog razmišljanja, usvajajući metodu »odozdo prema gore«, polazeći od čovjeka i njegovih problema, bez apriorističkih teza. Također, pobornici *théologie nouvelle* smatraju da je prvi korak vraćanje izvorima. Čitajući Sveto pismo u njegovu globalnome religioznom značenju mogu se otkriti teme koje dosadašnja egzegeza nije uspjela iznijeti na vidjelo, kao što je npr. pojam povijesnosti i kolektivni aspekt spasenja. Konačno, već se tada posezalo za spoznajama nekih filozofskih stremljenja. Već se tada nazire ideja da marksizam može dati teologiji određenu sliku vanjskog svijeta, povijesti i društva, a egzistencijalizam predočiti čovjeka kao subjekta povijesti u integralnom smislu riječi.³

Većinu sadržaja i metodoloških postavaka teologije oslobođenja nalazimo, dakle, davno prije njezina nastanka. Novost teologije oslobođenja jest u tome što nije nastala u akademskim krugovima, nego je izrasla iz prakse i sagledavanja stanja u kojem čovjek živi. Tako, na primjer, ako su prijašnje

³ Pretpovijest, glavne teme, kontroverze, autore i literaturu o teologiji oslobođenja vidi u: Josip GRBAC, *Graditelj Kraljevstva. Teologija rada II. Vatikanskog sabora*, Rijeka, 1996., 11–31, 187–195.

teologije uvidjele kako pojam utjelovljenja obuhvaća cjelokupnu čovjekovu stvarnost, teologija oslobođenja pokazala je što to znači što se tiče pitanja oslobođenja čovjeka od svih robovanja. I još više. Ako se teologija oslobođenja veže uz problem opredjeljenja za siromašne, ni to nije njezin originalan doprinos. Valja podsjetiti na povijesni govor kardinala Giacoma Lercara na 35. generalnom zasjedanju Koncila dana 7. XII. 1962. godine u kojemu je tražio da sheme budućih konstitucija budu prerađene, imajući u vidu opredjeljenje za siromašne koje je usvojio sam Isus Krist i odlučno tvrdeći: »U ovom trenutku čovječanstva i u ovom stupnju razvoja kršćanske savjesti, Crkva se mora predstaviti ponajprije kao Crkva siromašnih.«⁴ Giacomo Lercaro problem siromaštva sagledava kao teološki problem.

Društvo konzumerizma i hedonizma ne može biti teološki neutralno i moralno indiferentno. Osim toga, siromasi nisu samo privilegirani primatelji evanđelja, nego i sakrament prisutnosti Kristove koji poziva i provocira. Tema siromaštva Crkve postavlja odlučno pitanje njezina kontinuiteta s evanđeoskom porukom i Kristovom praksom.⁵ Taj govor utjecao je na tekst konstitucije *Lumen gentium* 8,3, koji je možda najznačajniji koncilski tekst o toj temi, gdje se o siromaštvu govori iz kristološke perspektive, slično kao u teologiji oslobođenja. Za Lercara, taj misterij utjelovljenja znači dvostruki izazov za Crkvu: ona mora biti siromašna Crkva (iznutra) i mora usvojiti opciju za siromašne (Crkva u odnosu na svijet).⁶

Sličnu je tezu ponovio na jednoj konferenciji u Bejrutu. Pogrešno je, tvrdi kardinal, reducirati problem siromaštva na etički ili duhovni problem. Radi se o pravim siromasima koji žive u ekonomskoj i materijalnoj bijedi. Prakticiranje siromaštva i stanje siromaha nije samo etički problem niti je zauzimanje za siromahe samo izraz filantropije. Radi se o pitanju koje je integralni dio objave i središnje poglavlje kristologije. Čudno je da je teologija tako puno pozornosti posvetila obrani prava na privatno vlasništvo, pitanju koje uglavnom pogađa manjinu, a prešutjela je, ili svela na problem duhovnosti, siromaštvo u kojemu živi većina svjetskog stanovništva.⁷

Ostaje činjenica da Koncil ipak nedovoljno usvaja perspektivu opcije za siromašne, što je zacijelo jedan od uzroka nastanka teologije oslobođenja. No, nepobitna zasluga kako koncilskog nauka tako i Lercarova govora jest

⁴ Usp. Corrado LOREFICE, Giuseppe Dossetti e il discorso sulla povertà del card. Giacomo Lercaro al concilio Vaticano II, u: *Rivista di teologia morale*, 42 (2010.) 167, 505.

⁵ Usp. *Isto*, 505–506.

⁶ Usp. *Isto*, 507.

⁷ Usp. Daniele MENOZZI, *Chiesa, poveri, società nell'età moderna e contemporanea*, Brescia, 1980., 221–247.

da pitanje siromaštva više ne može biti samo pitanje društvenog morala nego eminentno teološko i kristološko pitanje. Siromasi postaju, teološki, izvorno etičko mjesto, a siromaštvo Kristovih učenika i cijele crkvene zajednice sadrži određenu kvalitetu života koju možemo nazvati teologalnom.⁸

1.2. Ciljevi teologije oslobođenja

Iako je o teologiji oslobođenja puno napisano, valja se podsjetiti na njezine glavne točke, ponajprije iz usta i pera njezinih tvoraca.⁹ Ovako govori jedan od njih, Gustavo Gutiérrez: »Posrijedi nije razrada nekakve ideologije kojom bi se opravdala zauzeta stajališta, niti grozničavo traženje sigurnosti pred temeljnim pitanjima koja se nameću vjeri, a niti stvaranje teologije iz koje bi se 'izvodila' određena politika. Treba se jednostavno izložiti sudu riječi Gospodine, misliti o svojoj vjeri, učiniti autentičnijom svoju ljubav, opravdati svoju nadu, zalaganjem koje bi htjelo biti radikalnije, cjelovitije, djelotvornije. Riječ je o tome da se iznova razmotre velike teme kršćanskog života posred korjenitih promjena obzora u kojima danas živimo i novih problema što ih sa sobom donose te promjene. To je cilj onoga što se naziva 'teologijom oslobođenja'.«¹⁰

Ključno pitanje teologije oslobođenja tiče se biblijske i teološke analize pojmova »oslobođenje« i »spasenje«, odnosno kako govoriti o spasenju u okviru oslobođenja, ili obratno.

Postoje tri razine oslobođenja u Kristu: *prva*, oslobođenje od društvenih stanja potlačenosti i marginalizacije; *druga*, osobni preobražaj po kojem se suočavamo sa svakom vrstom ropstva, iz čega se rađa unutarinja sloboda; *treća*, oslobođenje od grijeha kao najdublji vid oslobođenja jer zadire u same korijene društvene nepravde i potlačenosti.¹¹

Tvorci teologije oslobođenja kritički promišljaju način kako je teologija govorila o spasenju i oslobođenju. Oni smatraju da je dotadašnja teologija shvaćala spasenje u kvantitativnom smislu: spasenje kao ozdravljenje od grijeha čovjeka u sadašnjem životu, i to u vidu nadzemaljskog spasenja, dok bi u današnje vrijeme valjalo naglašavati kvalitativni vid. Nije više prioritarno

⁸ Usp. Corrado LOREFICE, Giuseppe Dossetti e il discorso sulla povertà del card. Giacomo Lercaro, 508.

⁹ Ovdje ćemo se ograničiti samo na one autore teologije oslobođenja koji su se osim biblijsko-dogmatskim raspravama o temama »spasenje« i »oslobođenje« posebno bavili problematikom opredjeljenja Crkve za siromašne.

¹⁰ Gustavo GUTIÉRREZ, *Teologija oslobođenja*, Zagreb, 1989., IX.

¹¹ Usp. *Isto*, XLVII.

pitanje postoji li mogućnost spasenja izvan granica Crkve, nego što to spasenje znači, obuhvaća li ili ne sve dimenzije čovjeka i njegova života.¹²

Spasenje nije samo nešto nadzemaljsko gdje bi život bio samo kušnja, nego nešto što se ostvaruje zbiljski već sada, u cjelokupnoj ljudskoj stvarnosti. Grijeh nije samo prepreka za onozemno spasenje nego je i povijesna stvarnost. Grijeh je prepreka da život postigne puninu koju nazivamo spasenje.¹³

Teologiju oslobođenja, dakle, nemoguće je odvojiti od triju krugova problematike:

Prva problematika tiče se odnosa Crkve i svijeta i omogućuje da teze teologije oslobođenja primijenimo i na stanje Crkve uopće, pa i Crkve u Hrvatskoj. U ovaj krug problematike svakako ulazi i pitanje uloge laika u Crkvi, što je pitanje koje se tiče i metodologije laičkog angažmana.

Druga problematika polazi od pojma oslobođenja. Opredjeljenje za siromašne prerasta u širu viziju oslobođenja čovjeka od svih oblika potlačenosti, u političkom, gospodarskom, kulturnom i vjerskom smislu.

Treća problematika polazi od pojma spasenja koje nije samo vrhunarska stvarnost nego mora biti omogućeno ovozemnim humanim strukturama.

Uočavamo tri linije razmišljanja koja upućuju na pretpovijest teologije oslobođenja:

Prvo: »Uvjerenje o radikalnoj nepomirljivosti evanđeoskih zahtjeva s nepravедnim i otuđujućim društvom. Oni (tvorci teologije oslobođenja – op. a.) jasno osjećaju da ne mogu htjeti biti kršćani, a da se ne založe za oslobođenje.«¹⁴ To jasno upućuje na koncilsku misao.

Drugo: Zalaganje protiv nepravde i siromaštva za teologiju oslobođenja zapravo je stvaranje novoga čovjeka, novog humanizma.¹⁵ Pretpovijest te teze je Marxova ideja koja nije samo pitanje oslobođenja, nego je i svojevrsna »antropološka revolucija«.

Treće: »Otkupiteljsko djelo obuhvaća sve dimenzije postojanja i dovodi ga do njegova ispunjenja.«¹⁶ Ta teza upućuje na tzv. inkarnacionističku teoriju jednog Marie-Dominiquea Chenua iz pretkoncilskog razdoblja.¹⁷

¹² Usp. *Isto*, 160–161.

¹³ Usp. *Isto*, 162.

¹⁴ *Isto*, 155.

¹⁵ Usp. *Isto*, 156.

¹⁶ *Isto*, 164.

¹⁷ Usp. Marie-Dominique CHENU, *Les événements et le Royaume de Dieu*, u: *Informations Catholiques Internationales*, (1965.) 250, 18–19; *La Parole de Dieu. II. L'Évangile dans le temps*, Paris, 1964.; *Pour une théologie du travail*, Paris, 1955.

1.3. Metodologija teologije oslobođenja

Na jednom predavanju u Chimboteu Gustavo Gutiérrez predstavio je metodologiju i sadržaj teologije oslobođenja kroz nekoliko vidova koje su u bitnome prihvatili latinskoamerički biskupi na dvama plenarnim zasjedanjima, u Medellinu (24. kolovoza – 6. rujna 1968.) i Puebli (27. siječnja – 13. veljače 1979.). Tu metodologiju objasnio je drugi tvorac teologije oslobođenja Leonardo Boff. Naime, da bi teologija oslobođenja ostvarila svoj glavni cilj, a taj je učinkovito pomagati drugima, potrebna su tri zahvata.

Prvi zahvat je socijalno-analitički (*vidjeti*). Tu nije dovoljan neki empirizam koji vidi stanje stvari ali ostaje pasivan kao ni funkcionalizam koji svojim opredjeljenjem za razvoj i napredak pod svaku cijenu ne može a da ne rađa neljudskim i nepravednim odnosima. Leonardo Boff smatra da teologija, u pokušaju da sagleda stanje stvari, mora posegnuti za tzv. dijalektičkim strukturalizmom, mora se zauzeti za promjenu struktura. Lijek što ga predlaže ta radikalno kritička svijest nije tek reforma sistema, nego novi oblik ustrojstva cijelog društva u kojem kapital ne bi bio samo u rukama nekih nego u kojem bi svi radili, u kojem bi svi bili dionici u sredstvima i dobitima proizvodnje i vlasti. Dakle, radi se o oslobođenju.

Drugi zahvat je hermeneutičko posredovanje (*prosuđivati*): Što nam u tom smislu Riječ Božja može reći? Ono što društvena analiza naziva strukturalnim siromaštvom, vjera naziva strukturalnim grijehom.

Treći zahvat je praktično-pastoralno posredovanje (*djelovati*): Uvažiti igru društvenih snaga (ekonomskih, političkih, ideoloških, tlaćećih), zatim utvrditi koja je od snaga sudionica specifična Crkvi. Prema Leonardu Boffu to je osloboditeljska snaga. Ona je djelatnost svojstvena Crkvi.¹⁸

1.4. Teologija oslobođenja i suočavanje sa siromaštvom

Najveća zasluga teologije oslobođenja jest da su siromasi postali subjekt teološkog razmišljanja.¹⁹ Gustavo Gutiérrez promatra siromaštvo ne samo pod društvenim i gospodarskim vidom nego puno šire: ono znači smrt u mnogostrukom smislu riječi, neku vrst »institucionaliziranog nasilja«. Siromaštvo je antropološki problem, antropološke naravi su mu uzroci i pogotovo posljedice.²⁰

¹⁸ Usp. Leonardo BOFF, Teologija oslobođenja, u: *Svesci*, (1983.) 52, 14–16.

¹⁹ Usp. Ema VESELY, Teologija oslobođenja, u: *Obnovljeni život*, 41 (1986.) 1, 23; Branko SEKULIĆ, Novo prisuće: siromaštvo u Gutierrezovoj teologiji oslobođenja, u: *Nova prisutnost*, 9 (2011.) 1, 109–135.

²⁰ Usp. Gustavo GUTIÉRREZ, *Teologija oslobođenja*, XX–XXIV.

Dokument Pobreza iz Medellina, koji teologija oslobođenja obilno koristi, razlikuje tri značenja izraza »siromaštvo« i poslanje Crkve stavlja u funkciju toga razlikovanja. Na prvom mjestu postoji siromaštvo kao lišenost dobara ovoga svijeta, nužnih za dostojan život čovjeka. Takvo siromaštvo po sebi je zlo. Postoji, zatim, duhovno siromaštvo, tj. stav otvorenosti prema Bogu, raspoloženost onoga tko je svu nadu položio u Boga. Ne vezuje se na dobra ovoga svijeta nego priznaje višu vrijednost dobrima Kraljevstva. Konačno, postoji siromaštvo kao angažman koji dobrovoljno iz ljubavi prihvaća položaj siromaštva ovoga svijeta kako bi svjedočilo o zlu što ga sa sobom nosi siromaštvo i o duhovnoj slobodi za dobra Kraljevstva.

U tom kontekstu siromašna Crkva razobličuje nepravedno prisvajanje dobara ovoga svijeta i grijeh koji ono uzrokuje, propovijeda i živi duhovno siromaštvo kao stav duhovnog djetinjstva i otvorenosti Gospodinu te, na kraju, sama se angažira u materijalnom siromaštvu. Siromaštvo Crkve je konstanta povijesti spasenja.²¹

Za tvorce teologije oslobođenja analiza stanja pokazuje alarmantnu prisutnost svih oblika siromaštva. Ona pokazuje da je na djelu klasna borba između bogatih i siromašnih koje je već Pavao VI. definirao kao one »s kojima se ne računa«. Klasna borba je, dakle, jedna činjenica koju kršćani ne mogu previdjeti i pred čijom se pojavom jasno moraju artikulirati zahtjevi evanđelja.²² Postavlja se pitanje: Kako u ovoj situaciji živjeti evanđeosko milosrđe? Kako pomiriti univerzalnost milosrđa i prvenstvenu solidarnost sa siromašnima? Kako jedinstvo (Crkve) živjeti u povijesti koja nosi pečat društvenoga sukoba? To je temeljno pitanje pastoralne brige Crkve, smatra Gutiérrez.²³ Crkva u tim sukobima ne može ostati po strani. »Naše aktivno sudjelovanje na strani pravde i u obranu najslabijih članova društva ne znači da raspirujemo sukob; to prije znači da nastojimo otkloniti njegov najdublji korijen – odsutnost ljubavi.«²⁴

Postaje jasno da za autore teologije oslobođenja analiza riječi Božje i susljedno teološko razmišljanje o siromaštvu kao prepreci istinskog spasenja, tjeraju na akciju. Ta teološka teza o oslobođenju i spasenju rađa teologiju i etiku oslobođenja. »U tim okolnostima (siromaštva) stav neupitne neutralnosti (Crkve i kršćana) u političkim stvarima oprečan je zapovijedi evanđelja i može imati teške posljedice«²⁵, tvrdi Gutiérrez.

²¹ Usp. *Isto*, 326, bilj. 48.

²² Usp. *Isto*, 334.

²³ Usp. *Isto*, 331–332.

²⁴ *Isto*, 338.

²⁵ *Isto*, 338, bilj. 60.

Još je u tome izričitiji Leonardo Boff. Pozivajući se na Sinodu iz 1971. godine koja kaže: »Borba za pravdu i sudjelovanje u preobrazbi svijeta u potpunosti nam se ukazuju kao konstitutivni dio propovijedanja evanđelja« (ne samo sastavni dio), Boff zagovara aktivno uključivanje Crkve u politiku, jer svaka apolitičnost ima kao posljedicu instrumentaliziranje i sakaćenje evanđelja. U svim stranačkim opredjeljenjima kršćani bi se trebali voditi dvama kriterijima: opcijom za siromašne i cjelovitim oslobođenjem.²⁶

1.5. Kritika teologije oslobođenja

Na neke od tih točaka osvrće se *Uputa o nekim aspektima »teologije oslobođenja«* Kongregacije za nauk vjere iz 1984. godine.²⁷ Važno je naglasiti da Uputa ni jednom riječju ne osuđuje temeljnu namjeru teologije oslobođenja, a to je u praksi oživotvoriti opciju za siromašne. »Ne može se više podnositi sablazan u nebo vapijućuh nejednakosti između bogatih i siromašnih, bilo da je riječ o nejednakostima među bogatim i siromašnim zemljama bilo o nejednakostima različitih društvenih slojeva unutar iste države.«²⁸

Kongregacija, iz pera kardinala Ratzingera, zamjera teologiji oslobođenja sljedeće:

Prvo: Paradigma Izlaska iz Egipta ne može se svesti na neko isključivo i jedino političko oslobođenje.

Drugo: Ne smije se zlo prvotno i jedino smjestiti u ekonomske, socijalne i političke strukture, kao da bi sva druga zla imala uzrok u tim strukturama te bi stvaranje »novoga čovjeka« ovisilo o obnovi različitih ekonomskih i društveno-političkih struktura. Korijen zla je u čovjeku. Ropstvo grijeha je najosnovnije ropstvo. Svi drugi oblici robovanja imaju svoj krajnji korijen u ropstvu grijeha. U suprotnom riskiramo da evanđelje spasenja svedemo na puko ovozemaljsko evanđelje.

Treće: Tvorcima teologije oslobođenja nekritički prihvaćaju marksističku analizu stanja siromaštva, ali uz to riskiraju da preuzmu i ideološku nadgradnju marksizma. Osim toga služe se biblijskom hermeneutikom koja je tipična za racionalizam.

Četvrto: Povijest spasenja i profana povijest nisu identične stvarnosti. Spasenje u povijesti spasenja ne može se svesti na ovozemno spasenje niti je

²⁶ Usp. Leonardo BOFF, *Crkva, karizma i vlast*, Zagreb, 1987., 50–54.

²⁷ Usp. SVETI ZBOR ZA NAUK VJERE, *Uputa o nekim aspektima »teologije oslobođenja«*, Zagreb, 2003.

²⁸ *Isto*, br. I, 6.

siromaštvo kao takvo uzrok vječnog spasenja. Tu se Uputa posebno odnosi na kristologiju Leonarda Boffa i Jona Sobrina.²⁹

Peto: Teologija oslobođenja je poistovjetila siromahe Biblije s proletarijatom Karla Marxa. Time je borba za prava siromašnih postala borbom klasa i to s ideološkog gledišta klasne borbe. Tako Crkva siromaha postaje »klasna Crkva«.

Valja naglasiti da duh Upute ne upućuje na osudu tvorca teologije oslobođenja. Uputa je svjesna kako većina njih osobno ne zastupa takve radikalne i problematične stavove. Postaje jasno, međutim, da takvi stavovi mogu biti od većine interpretirani onako kako ih predstavlja Uputa. Kritika Upute ima svojevrstni preventivni karakter. Uostalom, da se nije radilo o istinskom dogmatском krivovjerju govori i činjenica da se tijekom rujna 2013. godine dogodio susret pape Franje s Gustavom Gutiérrezom, ali i da je nedavno javnosti predstavljena knjiga *Na strani siromašnih. Teologija oslobođenja*, koju su zajedno napisali Gustavo Gutiérrez i Gerhard Ludwig Müller, predstojnik Kongregacije za nauk vjere.³⁰ I *L'Osservatore Romano* dana 4. rujna 2013. godine donosi opširne tekstove o opredjeljenju za siromašne dvojice autora.

1.6. Doprinos teologije oslobođenja etičkom razmišljanju

Bilo je teologa koji su zamjerali teologiji oslobođenja nedostatak etičkog promišljanja, u smislu da nije sistematski pristupila razradi jedne etike koja će sustavno obraditi sva pitanja osnovnog morala, nego se zaustavila na pitanju oslobođenja. Etika koja proizlazi iz teologije oslobođenja ne postavlja imperativ »biti dobar«, nego joj je u središtu pitanje »kako se osloboditi?«. Novi etički naglasak postaje jasan. Oslobođenje postaje drugi naziv za fundamentalnu etiku. Oslobođenje od grijeha, koji se sagledava na raznim područjima, ekonomskom, društvenom, političkom, otkupiteljskom, spasonosnom, postaje etika. Krajnji rezultat svega je primat ljubavi, pogotovo ljubavi prema siromahu. Takva ljubav postaje odlučujući kriterij vječnog spasenja. Teologija oslobođenja uvjerena je da na taj način nadilazi bilo kakav raskorak između vjere i djela.³¹ Nedvojbeno je da teologija oslobođenja postavlja neke etičke, kristo-

²⁹ Usp. Ante Vatroslav PERKOVIĆ, Prikaz teologije oslobođenja, u: *Svesci*, (1981.) 41, 60–66.

³⁰ Usp. Gustavo GUTIÉRREZ – Gerhard Ludwig MÜLLER, *Dalla parte dei poveri. Teologia della liberazione, teologia della Chiesa*, Padova, 2013.

³¹ Usp. Francisco Moreno RAJON, Alla ricerca del regno e della sua giustizia: lo sviluppo dell'etica della liberazione, u: *Concilium. Rivista internazionale di teologia*, 20 (1984.) 2, 76–78.

loške, biblijske i eklezijalne zahtjeve i, više nego druge teološke discipline, naglašava »moralne« zahtjeve. I to iz dvaju razloga: jer joj metodološki praksa predstavlja polaznu i dolaznu točku teološkog razmišljanja te zato jer od svakog teologa zahtijeva praktično djelovanje kao *conditio sine qua non* moralno-teološkog razmišljanja.³²

U biti radi se o jednom novom načinu etičkog i teološkog studiranja i razmišljanja gdje u prvom planu nije studij pojma »oslobođenje«, nego drukčija metodološka postavka teologije. To se ogleda u nekoliko pokazatelja: praktičnom, kritičkom, proročkom i utopijskom. Praktični pokazatelj ukazuje na to da teološko razmišljanje zauzima tek drugo mjesto, dok je analiza stanja i prakse na prvom mjestu. Teolog nužno postaje »militantni« borac za oslobođenje. Klasični moral postavlja pitanje: »Kako biti dobar u Egiptu?« Mojsije se, sukladno teologiji oslobođenja, pita: »Kako izaći iz Egipta?« To znači da moram biti svjestan situacije u kojoj se nalazim (Egipat) i stvarnosti kamo idem (Obećana zemlja). Praksa je na početku i na kraju svakoga teološkog razmišljanja.³³ Pitanje: »Je li moguće vjerovati?« prethodno se pita: »Koji su praktično-povijesni uvjeti ovog pitanja?« Odgovor je drukčiji ako ga postavljamo iz perspektive faraonske klase u Egiptu ili iz perspektive robova u Egiptu. Iz kakve perspektive se to pitanje postavlja u teologiji? To »odakle« nije popratni problem koji rješava milostinja. To je prvo poglavlje cjelokupne teologije.³⁴

Drugi pokazatelj je da teologija oslobođenja nastoji biti proročka teologija. To znači da, kako teologija tako i pastoral, svoje naglaske stavljaju na etičku i moralnu dimenziju. Svako teološko i pastoralno razmišljanje završava s pitanjem: »Što moram učiniti o donosu na praksu oslobođenja?« Teologija oslobođenja slijedi starozavjetnu proročku kritiku.

Treći pokazatelj proizlazi iz metodologije. Zašto teologija oslobođenja poseže za Marxovom analizom stvarnosti? Očito je da teologija oslobođenja preuzima onu analizu stanja koja ima najveću usmjerenost na praksu i ima najveće šanse da mijenja stvarnost. Prema tome, to je u biti pragmatično, a ne ideološko pitanje.

Četvrti pokazatelj je činjenica da teologija oslobođenja, kao jedan od kriterija koji posreduje između teoloških teza i prakse, uvažava ulogu utopije. Utopija znači uvažiti težnje i ljestvice vrijednosti koje sada nisu ostvarive, ali su sposobne motivirati kako pojedince tako i zajednice u transformaciji svijeta

³² Usp. *Isto*, 69–70.

³³ Usp. Enrique DUSSEL, *L'etica della liberazione*, u: *Concilium. Rivista internazionale di teologia*, 20 (1984.) 2, 110.

³⁴ Usp. *Isto*, 113.

s ciljem oslobođenja.³⁵ Zato teologija oslobođenja upravlja kritikom kako klasičnoj kršćanskoj etici tako i moralnoj teologiji.³⁶ Ti su traktati zapostavljali problem siromaštva, donekle kritizirali kapitalizam, ali su ga na kraju opravdali. Etika oslobođenja razvija se kao teorijski pokušaj (kao teologija i filozofija) pojašnjenja jedne prakse nastale nakon propasti tzv. »ideologije napretka«. Nije čudno da tema izlaska iz Egipta postaje nosivi stup teologije oslobođenja i njezine etike.³⁷

Etika koja proizlazi iz teologije oslobođenja kao podlogu ima jednu antropologiju koja čovjeka sagledava ponajprije pod vidom siromaštva, a Boga kao Boga života, koji postaje prisutan u ljudskoj povijesti, stavlja se na stranu siromašnih i želi utemeljiti Kraljevstvo za njih.³⁸

2. Opredjeljenje za siromašne

2.1. *Teologija oslobođenja i opredjeljenje za siromašne*

Leonardo Boff u nekoliko tvrdnja sažimlje poimanje opredjeljenja za siromašne. Opredjeljenje za siromašne znači sveukupnu stvarnost s kojom se suočavaju siromašni sagledavati očima samih siromaha. Bili smo navikli siromahe promatrati iz perspektive nesiromašnih, a svoje obveze sveli na milostinju. Solidarnost sa siromašnima nije dovoljna, valja usvojiti njihove probleme i htijenja kao vlastite. To znači borbu siromaha da budu uvaženi kao subjekti društva prihvatiti kao vlastitu borbu, s različitim naglascima u raznim dijelovima svijeta. To također znači barem djelomično stil života siromašnih primijeniti kod samoga sebe, što znači kritički se odnositi prema konzumerizmu, probuditi neke zaboravljene kreposti kao što su skromnost i jednostavnost. Isto tako, opredjeljenje za siromašne znači prepoznati i prozvati mehanizme koji uzrokuju siromaštvo, ali i dati novu definiciju i nove zadatke teologiji. Proročka dimenzija teologije jest prepoznati i osuditi sve one vidove potlačivanja koje priječe prodor Radosne vijesti u ljudska srca.³⁹

³⁵ Usp. Francisco Moreno RAJON, *Alla ricerca del regno e della sua giustizia: lo sviluppo dell'etica della liberazione*, 70–73.

³⁶ Usp. Enrique DUSSEL, *L'etica della liberazione*, 104–108.

³⁷ Cijeli broj revije *Concilium*, 23 (1987.) 1, posvećen je temi: Exodus, ein Paradigma mit bleibender Wirkung. Posebno: Enrique DUSSEL, *Das Exodus-Paradigma in der Theologie der Befreiung*, 54–60.

³⁸ Usp. Antonio MOSER, *La rappresentazione di Dio nell'etica della liberazione*, u: *Concilium. Rivista internazionale di teologia*, 20 (1984.) 2, 81–91.

³⁹ Usp. Leonardo BOFF – Virgil ELIZONDO, *Theologie aus der Sicht der Armen*, u: *Concilium. Internationale Zeitschrift für Theologie*, 22 (1986.) 5, 325–327.

2.2. Opredjeljenje za siromašne u Hrvatskoj

Što mi u Hrvatskoj možemo naučiti iz teologije oslobođenja i njezina zalaganja da siromasi u najširem smislu riječi postanu subjekti teološkog razmišljanja, crkvene prakse, ali i političkih opredjeljenja?

2.2.1. Važnost odgoja

Pablo Richard tvrdi kako Crkva siromašnih nije uvijek posve vidljiva. Ona ostaje često utopljena u dubini jednog mora koje čine razni pokreti i vjerna svijest. To znači da opcija za siromašne ne može biti nametnuta odozgor, nego se rađa iz drukčije oblikovane vjerna svijesti pojedinaca i zajednica. Latinskoameričko iskustvo govori da u oživotvorenju opcije za siromašne sudjeluju razni čimbenici: militantni kršćani, koji naginju radikalnoj interpretaciji evanđeoskih tekstova, zatim pastoralni djelatnici, koji prate narod ne samo u okviru župe nego i u političkom djelovanju koje ima za cilj smanjenje siromaštva, potom bazične crkvene zajednice u kojima se kuje vjerna-duhovni karakter i biblijska podloga i, konačno, sam vjerna narod i njegova vjerna svijest.⁴⁰

Teologija oslobođenja naučila nas je da je osnovni preduvjet odgoj koji će senzibilizirati mlade za problem siromaštva. U Hrvatskoj su vjeronauk u školi i uopće pastoralna praksa temeljni čimbenici takva odgoja. Sasvim konkretni pokušaj aktualiziranja teme »opcija za siromašne« proveden je u Župi sv. Ludwiga u Nürnbergu, gdje je ta opcija bila tema cjelogodišnjeg pastorala.⁴¹ Taj pokušaj pokazuje kako je moguće, tijekom jedne godine, povećati svijest o važnosti opcije za siromašne kod ljudi koji su inače naviknuti tu opciju prepuštati nekim institucijama ili pojedincima. Naravno da takva praksa pretpostavlja razradu strategije kako bi svi uzrasti u jednoj župi mogli sudjelovati u tom projektu. Na tome će morati ozbiljno poraditi stvaratelji pastoralnih priručnika.

2.2.2. Važnost političkog djelovanja

Ako pobliže analiziramo kako je tekao proces osviještenja velikog broja ljudi za problem siromaštva u Latinskoj Americi u kontekstu političke borbe, onda

⁴⁰ Usp. Pablo RICHARD, La Chiesa dei poveri nel movimento popolare, u: *Concilium. Rivista internazionale di teologia*, 20 (1984.) 6, 29–31.

⁴¹ Usp. Jürgen KAUFMANN, Ein Jahr Armut, u: *Theologisch-praktische Quartalschrift*, 149 (2001.), 267–273.

vidimo sličnosti, ali i razlike u odnosu na hrvatsku stvarnost. Ondje se uspelo pokrenuti većinu građana da se organiziraju u svemu što se tiče smanjenja siromaštva i uspostave veće pravednosti u društvu tako što je većina ljudi shvatila da će društvena promjena udovoljiti njihovim temeljnim potrebama (hrana, školovanje...), s jedne strane, ali i da će pomoći u oblikovanju narodnog identiteta. Tu je važnu ulogu odigrala religijska i kršćanska dimenzija. Narod se mobilizira kada osjeti da će moći svoj kršćanski identitet ostvariti kako političkom borbom za vlast tako i u stvaranju jednoga novog pravednijeg društvenog poretka. Neki analitičari smatraju da je skeptičnost mnogih kršćana oko uključivanja u političko nadmetanje usporila jedan drugi cilj – proces društvenih promjena. Tek kada su bazične crkvene zajednice počele ostvarivati oba cilja gotovo paralelno, kao što je to bio slučaj u Nikaragvi, projekt opcije za siromašne, kao projekt većine u narodu, zadobio je onaj politički naboj koji se mogao suprotstaviti ljevičarskim strujanjima, tzv. logici manjine, koja nikada nije uspjela mobilizirati mase.⁴²

Naravno da se u takvu projektu kriju mnoge zamke i postoje znatne razlike u odnosu na stanje u Hrvatskoj. Opredjeljenje za siromašne ondje je bilo shvaćeno ponajprije kao politički problem koji se nije mogao ostvariti zbog diktature manjine. Činilo se da je posezanje za političkom borbom za vlast jedini put nadvladavanja nepravda te je izgledalo da Crkva nema alternative nego podupirati dolazak na vlast onih koji će nepravdu otkloniti. U Hrvatskoj, međutim, barem naizgled, većina podupire i godinama je podupirala vlast koja se pokazala neosjetljivom za smanjenje siromaštva. Dakle, kod nas nema smisla direktno djelovanje Crkve što se tiče pitanja borbe za vlast budući da su se sve dosadašnje politike u Hrvatskoj pokazale neosjetljivima za problem siromaštva. Kod nas je problem u nedovoljnoj svijesti o problemu siromaštva kod ljudi, u javnom mišljenju iz kojega dolaze politički lideri. Dokle god je tako, bez obzira tko došao na vlast, neće prepoznati važnost opredjeljenja za siromašne na političkom planu. Crkva je zato pozvana mijenjati društvenu svijest koja će postati osjetljivija za problem siromaštva i predstaviti opredjeljenje za siromašne kao kriterij evanđeoskog stila življenja, ali i kao kriterij političkog opredjeljenja kršćana. To nije direktno uključivanje Crkve u borbu za vlast. To je rad na pretvaranju opredjeljenja za siromašne u politički, gospodarski i kulturni prioritet u Hrvatskoj, ali u bazi, u školama, obiteljima, Crkvi, u akademskim institucijama. Nedovoljno je da to opredjeljenje ostane krepost koja će krasiti samo elitu najboljih vjernika. Razlike između shvaćanja pojma opredjeljenje za siromašne između Europe i

⁴² Usp. Pablo RICHARD, *La Chiesa dei poveri nel movimento popolare*, 31–33.

Južne Amerike jasno izražava Enrique Dussel kada kaže, osvrćući se na knjigu *Etika solidarnosti* poljskog teologa Jozefa Tischnera, koji naglasak borbe za pravednost stavlja pod znak slobode i ljubavi prema domovini: »Za nas u Južnoj Americi ne radi se o tome da mogremo nešto pojesti u slobodi, nego o tome da imamo što pojesti.«⁴³ »Imati što pojesti« preduvjet je onoga da to mogu »pojesti u slobodi«. Kvaliteta demokracije i politike jedne zemlje ne mjeri se samo po tome poštuje li se uvijek demokratska procedura, nego po tome kako su posloženi prioriteta u zemlji i u društvu.

Osim toga, razvidno je da ni oblikovanje narodnog identiteta nije uspjelo mobilizirati većinu u Hrvatskoj da »prisili« nositelje vlasti da socijalne probleme i nejednakosti uvrstite na listu prioriteta. Dovoljan su dokaz razna trivijalna pitanja kojima se u posljednje vrijeme bavimo, a siromaštvo se povećava. Pogotovo kršćani u Hrvatskoj nisu nikada došli na ideju da pokušaju svoj kršćanski identitet ostvariti i učiniti efikasnim pomoću političke borbe. Ako je teologija oslobođenja u Latinskoj Americi uspjela učiniti nešto što se toga tiče, onda je to zato jer je u svijestima mnogih tamošnjih kršćana uspjela smanjiti razdor između svetoga i profanoga, između »biti kršćanin« i »baviti se politikom«. To u Hrvatskoj nije uspjelo.

No to ipak ne znači da zauzetost za najslabije karike društva ne bi trebala postati odlučujući kriterij pri političkom opredjeljenju kršćanina, iako i to ne izgleda jednostavno zato jer se često opredjeljenje za siromašne nalazi u programima koji istodobno zastupaju etički relativizam, tj. pojam siromaštva sveden je na materijalno »imati« i odvojen je od drugih oblika siromaštva koji ovise o uvažavanju jednoga vrijednosnog sustava. Siromaštvo u modernom društvu ne znači samo nemati materijalnih dobara, nego biti zakinut za neka osnovna ljudska prava.

2.2.3. Siromasi kao edukatori društva

U Hrvatskoj je manje važno inzistirati na opredjeljenju za siromašne kao o političkoj opciji, a važnije je na siromahe gledati kao na ljude od kojih možemo učiti, što je itekako naglašavala teologija oslobođenja. Opredjeljenje za siromašne znači revalorizaciju onih vrijednosti koje su se izgubile i bez kojih društvo ne može biti zdravo. U tom smislu možemo govoriti da su siromasi, i općenito marginalizirani, svojevrсни edukatori društva.⁴⁴

⁴³ Usp. Enrique DUSSEL, »Populus Dei« in populo pauperum, u: *Concilium. Rivista internazionale di teologia*, 20 (1984.) 6, 84.

⁴⁴ Usp. Luigi LÖRENZETTI, *L'opzione dei poveri*, u: *Rivista di teologia morale*, (1996.) 109, 48.

Mi smo bili naučeni na jednu racionalnu etiku s jasno uređenom ljestvicom vrijednosti. Teško je bilo uvidjeti mogućnost suradnje s kakvom drugom etikom, s etikom drukčije provenijencije. Ta je racionalnost općenito bila racionalnost učenih, intelektualnih i, uglavnom, dobrostojećih. Izvan te službene etike nikakav drugi etos nije uživao povjerenje. S otkrićem Amerike nametnuli smo starosjediocima europsku etiku, ne razmišljajući bi li u njihovu postojećem etosu moglo biti puno dobrog, etičnoga, što bi valjalo uvažiti. I tako se ponavljala povijest. Drugi vatikanski koncil učinio je preokret dopustivši suradnju i s drugim etikama, uvidjevši mogućnost valoriziranja nekih postojećih i vjekovnih etosa. To on čini imajući u vidu ekumensku suradnju. No, valja razmišljati ne bi li, na tom istom načelu, trebalo uvažiti specifični etos siromaha, etos malenih i marginaliziranih, koji sa sobom nosi uvažavanje nekih specifičnih vrijednosti koje mi stoljećima nismo uvažavali. Opredjeljenje za siromašne može kršćanskoj etici pomoći u njezinoj obnovi ne samo sadržajima, nekim novim vrijednostima, nego posebno »duhom siromaštva«, koji znači biti uvjeren da ne znamo sve, nego da možemo učiti i od drugih, pa i od onih najsiromašnijih.⁴⁵ Papa Ivan Pavao II. smatra da siromasi imaju svojevrstnu »konaturalnost s radosnom viješću evanđelja, za njezino razumijevanje i življenje«⁴⁶.

Kao što smo s vremenom na planu ekologije uočili i počeli uvažavati neke vrijednosti koje su u modernom industrijaliziranom društvu izgubile na važnosti, kao što su osjećaj za lijepo, prirodno, maleno i ne jako, tako i siromasi nude specifičan pogled na svijet koji u središte pozornosti ne stavlja bogatstvo i profit, nego osjećaj za čovjeka kao takvog, smisao odricanja, bogatstvo davanja. Na tim se vrijednostima gradi buduće ljudsko društvo.

2.2.4. Opcija za siromašne i socijalna pravednost

Kada govorimo o opredjeljenju za siromašne, uglavnom mislimo na uklanjanje klasičnih oblika siromaštva ili na proročku kritiku koju upućujemo društvenim strukturama i pojedincima koji siromaštvo omogućuju. To je, međutim, preuska perspektiva koja ne odgovara sadašnjem stanju stvari ni teološkom obrazloženju toga pojma. Talijanski biskupi jasno su naglasili kako je pitanje ljubavi i milosrđa neodvojivo od pitanja pravednosti. Trajno zalaganje za ostvarenje prava i pravednosti na društvenom planu čini da opcija za

⁴⁵ Usp. Tullio GOFFI, *Teologia morale europea ed ethos dei poveri*, u: *Rivista di teologia morale*, (1992.) 93, 27–30.

⁴⁶ Usp. Giuseppe PASINI, *Opcija za siromašne: Zašto?*, u: *Svesci*, (1997.) 89–90, 142.

siromašne ne ostane samo stvar osobnog iskustva nego pitanje strukturalnih reforma društva.⁴⁷

Opredjeljenje za siromašne nije ponajprije karitativni pojam, nego čimbenik ostvarenja socijalne pravednosti. Ona u modernom hrvatskom društvu nije samo ili prije svega borba za pomoć najpotrebnijima, nego borba za ostvarenje pravednosti u društvu. U suprotnom bi se moglo dogoditi da u nekom, stvarnom ili zamišljenom, društvu u kojem siromaštva gotovo da i nema, kršćanstvo ostaje bez svojeg temelja, a to je opredjeljenje za siromašne za koje se eksplicitno deklarirao sam Isus Krist. Zato tu opciju valja shvatiti šire i tako mora biti doživljena od svakog kršćanina. Ona znači zauzeti se za ostvarenje općeg dobra u kojem ključnu ulogu igra socijalna pravednost. Takav angažman nije sam po sebi razumljiv, nego je rezultat do kojega pojedinac dolazi zato jer »optira« za siromašne, uvjeren da je to nalog Kristov. Prihvatiti opredjeljenje za siromašne znači prihvatiti borbu za socijalnu pravednost i ostvarenje općeg dobra. Opcija za siromašne postaje kriterij ostvarenja socijalne pravde. Biskupi obiju njemačkih Crkava još su 1997. godine izrazili uvjerenje da se svako djelovanje i odlučivanje u društvu, politici i gospodarstvu, ukoliko želi poštivati kriterije kršćanske etike, mora trajno mjeriti na pitanju koristi li to djelovanje i odlučivanje najsiromašnijima, potiče li ih na odgovorno djelovanje, uzima li ih ozbiljno kao subjekte društvenog života.⁴⁸

Nije stoga čudno da se opredjeljenje za siromašne sve češće, uz već klasična načela socijalnog nauka Crkve kao što su dostojanstvo ljudske osobe, zajedničko dobro, solidarnost i supsidijarnost, navodi kao novo temeljno načelo toga nauka. Ostaje zadatak da se to načelo učini jednako tako važećim i obvezujućim kao što su to ostala četiri načela. Naime, od svih načela socijalnog nauka opredjeljenje za siromašne ima zacijelo najjaču biblijsku podlogu i teološku utemeljenost.

2.2.5. Crkva i opredjeljenje za siromašne

Opredjeljenje za siromašne ne znači stvarati Crkvu siromašnih ni Crkvu u kojoj će siromašni biti apsolutni prioritet, kao što se to katkada činilo u teologiji oslobođenja. Valja biti oprezan kada interpretiramo tvrdnje da su siromasi privilegirana djeca Božja ili nositelji spasenja.

⁴⁷ Usp. Giannino PIANA, La carità nel sociale e nel politico, u: *Rivista di teologia morale*, (1991.) 89, 37–40.

⁴⁸ Usp. Marianne HEIMBACH-STEIN, Soziale Gerechtigkeit – Prüfkriterium gesellschaftlicher Strukturen, u: *Theologisch-praktische Quartalschrift*, 149 (2001.), 226–236.

Tvrđnja da su siromasi prvi adresati Božjega spasenja može biti interpretirana samo u svjetlu konteksta u kojemu se o njima govori u Bibliji. Pitanje rasvjetljuje jedna usporedba: Kada je Krist Samarijanki rekao kako spasenje dolazi od Židova, mislio je na sebe, Židova, kao jedinog nositelja spasenja. »Spasenje dolazi od Židova« shvaća se u svjetlu »Ja sam koji ti govorim«. Tako spasenje putem siromaha može biti shvaćeno samo kao djelo Kristovo. Siromasi nisu spasitelji nego samo u mjeri u kojoj postaju nositelji Kristova spasenja, i to unutar Crkve. Svaka podjela između siromaha, s jedne strane, i Krista i Crkve, s druge, značila bi da siromasi sami po sebi, zato što su siromašni, ostvaruju spasenje.⁴⁹

Misli Edwarda Scillebeeckxa o zadacima koji stoje pred Crkvom u tom smislu mogu važiti i za Crkvu u Hrvatskoj. To znači usmjeriti teološko i pastoralno djelovanje Crkve tako da opredjeljenje za siromašne postane jedan od pokretača cjelokupnog poslanja Crkve. To za Crkvu predstavlja trostruki zadatak: proročki, sakramentalni i pastoralni.

Proročki zadatak – Evangelizacija koja će uzeti kao jedan od svojih kriterija opredjeljenje za siromašne mora pokazati Božju »osjetljivost« za siromašne. Takvoj evangelizaciji protivnik nije ateizam, nego idolatrija. To znači evangelizirati tako što ćemo demaskirati idolatriju opresije i suzbiti sakraliziranje sistema dominacije. Nekada su teologija oslobođenja i njezina evangelizacija bile suočene s političkim manjinskim i elitističkim oligarhijama koje su rađale robovanje i siromaštvo. Danas je naša evangelizacija suočena s gospodarskim i financijskim oligarhijama, ali joj je zadatak puno teži, jer su činitelji nepravde u vrijeme teologije oslobođenja bili jasno vidljivi, a činitelji nepravde i uzrokovatelji siromaštva danas nisu ni vidljivi ni transparentni. Možemo ih samo svrstati pod zajednički naziv »divlji kapitalizam«, ali taj naziv ni izdaleka ne odaje naslovnike koji uzrokuju siromaštvo na gospodarskom, financijskom i drugim područjima. Taj proročki zadatak Crkve obuhvaća izgradnju jedne duhovnosti koja nije samo individualno iskustvo, nego postaje noseća dimenzija života vjerske zajednice. Opredjeljenje za siromašne mora ući u naše molitve, pjesme, slavlje blagdana. Posebno zahvalni način oživotvorenja opredjeljenja za siromašne u svijestima ljudi jest slavlje kršćanskih mučenika, kako svjedoče iskustva Centralne Amerike. Likovi poput Stepinca ili Bulešića idealni su u tom smislu. Oni nisu bili samo borci protiv siromaštva, nego borci za pravdu. To ih čini privlačnima za svakoga kršćanina. Taj proročki zadatak obuhvaća, također, dublje proučavanje biblijskog poimanja kako siromaštva

⁴⁹ Usp. Francois FRANCOU, *Opzione per i poveri e universalità della salvezza*, u: *Strumento internazionale per un lavoro teologico. Communio*, (1986.) 88, 51.

tako i odnosa prema siromahu. To znači da pretpostavlja i dublje teološko proučavanje sveukupne problematike na našim teološkim učilištima.

Sakramentalno-duhovni zadatak – Crkva koja će usvojiti opredjeljenje za siromašne nužno će imati obilježje radikalizma, utopije, apokaliptičnosti, poput prvih kršćanskih zajednica. To ne znači relativizaciju institucionalnih dimenzija vjere i Crkve, nego svojevrsnu reformu institucionalizma. To je zadatak koji je usvojio papa Franjo. Stvoriti institucije koje će imati prvotan cilj biti znakom i sakramentom kraljevstva Božjega na zemlji. Tu leži granica institucionaliziranja u Crkvi. Tu leži i kriterij koji nalaže da strukture Crkve moraju biti strukture služenja, a ne dominacije, kako unutar Crkve tako i izvan Crkve.

Pastoralni zadatak – Opredjeljenje za siromašne nalaže pastoral koji počinje odozdo, od bazičnih crkvenih zajednica. Nije nevažno misliti na stvaranje novih služba u koje bi imali pristup siromašni, žene, stranci.⁵⁰ Tu se ponajprije radi o pastoralu koji će biti svojevrsni suživot s onima koji žive u kritičnim situacijama. Bez ikakve arogancije. Enrique Dussel iznosi zanimljivi događaj iz Nazareta gdje je on radio kao stolar od 1959. do 1961. godine kada je onamo došao poznati propovjednik Billy Graham i počeo ondašnjim ljudima propovijedati na engleskom. Dussel svjedoči kako je ostao iznenađen kako je taj zapadnjački »misionar« tim arapima i kršćanima naviještao evanđelje. Kakvom je on sigurnošću, ohološću i arogancijom govorio tim siromašnim ljudima o evanđelju iz perspektive bogatog zapadnjaka, i to u Isusovu zavijaču. Zar taj bahati propovjednik, pita se Dussel, nije mogao kleknuti i zamoliti ondašnje stanovnike Nazareta da mu oni govore o evanđelju?⁵¹

Zaključak

Teologija oslobođenja dala je odlučujući poticaj sustavnoj analizi biblijskih tekstova iz kojih proizlazi nužnost brige za siromašne. No, očito da je katkada u to ime ortodoksiju podredila ideji ortoprakse, promovirala svojevrsno »političko« čitanje Biblije, ali i »hranila« vjeru u tzv. vremenski mesijanizam. Također, ako je zasluga teologije oslobođenja u svojevrsnom antropološkom

⁵⁰ Usp. Edward SCHILLEBEECKX, I ministeri nella Chiesa dei poveri, u: *Concilium. Rivista internazionale di teologia*, 20 (1984.) 6, 169–184. Ostaje ipak nejasno o kakvim bi se službama trebalo raditi. Naime i Schillebeeckx jasno tvrdi kako »nijedan teolog ili sociolog, za pisaćim stolom, ne može poučavati o tome kakve bi službe u konkretnosti trebale postojati u jednoj Crkvi siromašnih«, *Isto*, 184.

⁵¹ Usp. Enrique DUSSEL, Die Gezeiten des Evangeliums. Wenn die evangelisierten Armen zu Evangelisatoren werden, u: *Concilium. Internationale Zeitschrift für Theologie*, 22 (1986.) 5, 385, 382–388.

pomaku, jer čovjeka u njegovoj konkretnoj zbilji stavlja u prvi plan teološkog razmišljanja, njezina metodologija koja kreće »odozdo«, iz analize stanja stvari, očito usvaja neke segmente marksističke analize u kojoj je klasna borba osnovni zakon povijesti.

No, odlučujući čimbenik koji je pokrenuo teologiju oslobođenja jest etičko zgražanje nad stanjem velikog broja ljudi, kao što su se starozavjetni proroci zgražali nad sudbinom izabranog naroda. Ta teologija temeljila je svoje razmišljanje na jednom antropološkom pomaku i kao objekt razmatranja uzima čovjeka u njegovoj konkretnoj zbilji. Treba se s čovjekom u potrebi susresti »oči u oči«. Da bi bilo moguće iz faze srdžbe zbog nečijeg siromaštva prijeći na fazu etičkog djelovanja potreba su tri koraka: indignacija – srdžba zbog stanja stvari; imaginacija – ideja jednog pravednog i solidarnog društva; transformacija – konkretno djelovanje u povijesnom kontekstu.

Nositelji toga procesa nisu samo pojedinci, ali nisu samo ni veliki kolektivi (kao što su to u marksizmu »klase«), nego akteri civilnog društva, građanske inicijative, pokreti, crkvena udruženja. Tu se ne radi samo o tome da budemo solidarni prema nekome, nego da budemo solidarni s nekime, da uključimo siromašne u proces oslobođenja.⁵² To je u Hrvatskoj teško ostvarivo jer ne postoji istinsko civilno društvo. Ono, ili je politizirano, ili pasivizirano. Civilno društvo ne pokazuje da ima objektivnu svijest o stanju stvari pa ne može politički djelovati, tj. jedina politika civilnog društva u Hrvatskoj je ona koju zastupa aktualna vlast.

Tako da se lopta izazova opet vraća Crkvi, a ona može učiniti svojevrсни pomak. U Crkvi je briga za siromašne uvijek smatrana dužnošću, ali onom pozitivnog tipa. Negativne dužnosti obvezuju apsolutno (Ne ubij!), dok su pozitivne (Poštuj život!) dobrovoljne i ostavljaju mogućnost izbora. Nužno je problem siromaštva i dužnost njegova smanjivanja smjestiti u tzv. negativne dužnosti. »Ne zatvaraj oči pred patnjom siromaha!« Zar to za kršćanina ne može biti isto tako apsolutna zapovijed kao i ona »Ne ubij«?⁵³

Ne prakticirati opciju za siromašne znači determinantno odstupiti od kršćanskog stila života, znači činiti grijeh u istinskom smislu riječi. To znači da opredjeljenje za siromašne postaje eminentno teološko pitanje, prije negoli pitanje etike, to je pitanje autentičnosti vjere. Isto tako, opredjeljenje za siro-

⁵² Usp. Gunter M. PRÜLLER-JAGENTEUFEL, Eine Ethik des Subjekts in der Spannung von Person und Gemeinschaft, u: *Nova prisutnost*, 11 (2013.) 3, 440–444; Ivan KOPREK, Globalno siromaštvo i supererogacija u etici, u: *Nova prisutnost*, 10 (2012.) 2, 225–234.

⁵³ Usp. Branko ZEBIĆ, U službi siromašnih i obespravljenih, u: *Nova prisutnost*, 11 (2013.) 3, 445–448, bilj. 8.

mašne svakako ne smije ostati unutarcrkveni prioritet, nego mora zahvatiti i društvene strukture. Ono nije ponajprije karitativni pojam, nego čimbenik ostvarenja socijalne pravednosti. Siromasi postaju edukatori društva, jer potiču na uvažavanje nekih kreposti koje su pale u zaborav.

Summary

THEOLOGY OF LIBERATION AND THE OPTION FOR THE POOR

Josip GRBAC

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Theology in Rijeka – Dislocated Studies
Omladinska 1, HR – 51 000 Rijeka
jgrbac1@gmail.com

Theology of liberation has managed to achieve a certain shift in Church efforts to adopt the option for the poor as a strategic, and not only a tactical issue. Church Magisterium has never questioned this goal of theology of liberation; critical questions have only been raised concerning the means and methodology that liberation theology has adopted in terms of its goal. A systematic analysis of Biblical texts, a certain »political« reading of the Bible, the anthropological emphasis which puts the human being's concrete reality in the forefront, the demand to make the option for the poor an obligation of all social structures, are all, at the same time, positive contributions of theology of liberation and theses subject to a critique. Namely, if it is correct that the biggest credit of theology of liberation is that it managed to make the poor a subject of theological reflection, it is, nevertheless, not easy to see how the option for the poor could be the absolute priority of the Church and its pastoral activity, because this would put into question the true meaning of the Gospel liberation, which is not related only to material poverty. In other words, the Gospel understands liberation in the perspective of eternity and not only as worldly liberation.

The important contribution to awakening of the consciousness of importance of the option for the poor was also given by Cardinal Giacomo Lercaro's speech, delivered at the Council. The consequence of the conciliar teaching and Lercar's contribution consists in making the issue of poverty not only an issue of social morality, but an important theological and Christological issue. Theologically, the poor have, thus, become an original ethical locus, while poverty of Christ's disciples and the whole ecclesial community has a certain quality of life which can be called theological. In any case, theology of liberation and the Council provide us with guidelines on how to

speak about and how to practically enliven the option for the poor. This is primarily a religious and ethical demand to an individual that comes forth from the following of Christ. This is why there is a need to discern how the option for the poor could become a criterion of political discernment and economic planning, and especially of activity of the Church and its theological thought. All this points towards the conclusion that it is not enough for the option for the poor to remain a positive ethical norm that prescribes something, but does not oblige in the absolute sense of the word. In those cases when the human life itself is at stake because of poverty, the option for the poor should become a negative command in the absolute sense of the word, and not only for the community (this should not be an incentive for creating an unjust social system) but for the individual (I should not turn my face away from such cases of poverty) as well.

Keywords: theology, liberation, salvation, the option for the poor, Church, politics, society.